

อุโบสถเจดีย์ : พุทธศิลปสถาปัตยกรรมรูปแบบใหม่ สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

นภัส ขวัญเมือง*

บทคัดย่อ

พระอารามที่ถูกสถาปนาขึ้นใหม่ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีทั้งสิ้น ๖ พระอารามด้วยกันคือ วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม วัดสันตาราม วัดพระศรีรัตนศาสดาราม วัดนิเวศธรรมประวัติ วัดอัมพวันนาคนิมิตร และวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม บทความนี้นำเสนอถึงความสำคัญของอาคารหลังเดียวที่ยังหลงเหลืออยู่ในวัดอัมพวันนาคนิมิตร ลักษณะเป็นเจดีย์ทรงระฆังตั้งอยู่บนฐานสูง โดยพื้นที่ในชั้นฐานสูงนี้ถูกใช้งานเป็นอุโบสถ แสดงให้เห็นว่าเป็นการรวมอาคารเจดีย์ และอาคารอุโบสถเข้าไว้ในอาคารหลังเดียวกัน ซึ่งอาจเรียกได้ว่า “อุโบสถเจดีย์” เป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมที่ไม่เคยปรากฏขึ้นมาก่อนในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

มูลเหตุของการเกิดรูปแบบสถาปัตยกรรมอุโบสถเจดีย์นั้น เป็นไปได้อย่างยิ่งว่าเกิดขึ้นจากพัฒนาการของการใช้พื้นที่ภายในเจดีย์ โดยปัจจัยที่ส่งผลอย่างมากต่อการใช้พื้นที่ภายในคือโครงสร้างของอาคาร ซึ่งอุโบสถเจดีย์วัดอัมพวันนาคนิมิตร ได้นำเอาวิธนาการโครงสร้างแบบตะวันตกมาผนวกกับรูปทรงอาคารแบบเจดีย์ จึงสามารถใช้งานพื้นที่ภายในเจดีย์ (เป็นอุโบสถ) ได้อย่างมีประสิทธิภาพ อีกประการหนึ่งซึ่งอาจเป็นมูลเหตุของการเกิดอุโบสถเจดีย์คือ พัฒนาการของความพยายามในการรวมอาคารอุโบสถและเจดีย์ไว้เป็นอาคารเดียวกัน โดยเริ่มสังเกตถึงความพยายามนี้ได้ในพระอุโบสถวัดนิเวศธรรมประวัติ ซึ่งประดิษฐานเจดีย์ทรงระฆังขนาดเล็กไว้ภายในหอสองของอาคารอุโบสถ อันแสดงให้เห็นถึงความพยายามที่จะเปลี่ยนแปลงที่ตั้งอาคารอุโบสถและเจดีย์ ซึ่งปกติจะแยกเป็นอิสระจากกัน พัฒนามาสู่ตัวอาคารที่วางตัวประชิดกันทางด้านข้าง และสุดท้ายพัฒนาสู่การผสมผสานรูปทรงตัวอาคารเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันด้วยการวางตัวอาคารซ้อนกัน โดยมีพระเจดีย์เทินอยู่ด้านบนอาคารอุโบสถ ดังปรากฏที่อุโบสถเจดีย์วัดอัมพวันนาคนิมิตร

* อาจารย์ประจำสาขาสถาปัตยกรรมไทย คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

The Pagoda-Hall: A New Form of Buddhist Architecture in the Reign of King Rama V

*Napat Kwanmuang**

Abstract

Six royal temples were ordered to be built during the reign of King Rama V: Ratchabopitsahtimahasimaram Temple, Sattanatpariwat Temple, Dhebsirin Temple, Niwetdhammaprawat Temple, Aatsadangnimit Temple, and Benjamabopitdusitwanaram Temple.

The study focused only on the main hall of Aatsadangnimit Temple, which was built in a bell-shaped with a high base. The base functions as a hall for Buddhist ceremonies. Therefore, the structure is the combination of a pagoda and a hall and is referred to as a 'Pagoda-Hall'. This style never existed before the reign of King Rama V.

The reason for constructing the pagoda-hall was to maximize space utilization in the pagoda. The pagoda-hall adopted Western-style construction in order to do so. There had been previous efforts to combine a hall and pagoda in a single building. An example of this is the hall of Niwetdhammaprawat Temple, where a small bell-shaped pagoda is placed in a platform in the hall. Usually temple complexes include a hall and a pagoda that are built separately. However, as temple architecture evolved, these two structures began to share side walls, and finally were constructed as a single building by placing the base of the pagoda on top of the hall as illustrated in the pagoda-hall at Aatsadangnimit Temple.

* Lecturer, Thai Architecture, Faculty of Architecture, Chulalongkorn University

บทนำ

พุทธศาสนาถือกำเนิดขึ้นในดินแดนประเทศอินเดียตั้งแต่สมัยพุทธกาล ได้ถูกเผยแผ่เข้ามาสู่ดินแดนของประเทศไทยในปัจจุบันตั้งแต่เมื่อใดนั้น ยากที่จะระบุ ชัดถึงเวลาที่แน่นอน แต่จากหลักฐานทางโบราณคดีที่พบในสมัยทวารวดี ซึ่งถือว่าเป็นยุคสมัยแรกของศิลปะไทยนั้น แสดงให้เห็นได้ว่าในสมัยทวารวดี น่าจะยอมรับนับถือพุทธศาสนาเป็นพื้นฐานมาแต่เดิม เช่นเดียวกับสมัยศรีวิชัย ลพบุรี เชียงแสน สุโขทัย อโยธยา และรัตนโกสินทร์ พุทธศาสนาก็ยังคงเป็นที่ยอมรับนับถือในดินแดนไทยอย่างเหนียวแน่นในการนับถือพุทธศาสนา มีกิจกรรมที่ต้องปฏิบัติทั้งทางฝ่ายพระสงฆ์ และฝ่ายฆราวาส อาคารจึงถูกสร้างขึ้นเพื่อรองรับการใช้งาน สถาปัตยกรรมแต่ละแห่งที่เกิดขึ้นต่างถูกสร้างขึ้นด้วยจิตศรัทธา ศิลปวิทยาหลายแขนงถูกนำมาใช้ในการสร้างสรรค์ จึงสามารถเรียกอาคารเหล่านี้ได้ว่าเป็น “พุทธศิลปสถาปัตยกรรม”

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ปฐมกษัตริย์ผู้ทรงสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ ทรงเคยรับราชการทั้งในกรุงศรีอยุธยาและกรุงธนบุรี ได้ทอดพระเนตรเห็นความรุ่งเรืองที่เคยมีมาแล้วในอดีต ครั้นเมื่อการสร้างพระนคร จึงทรงมีพระราชประสงค์ที่จะนำความรุ่งเรืองในอดีต ให้มาปรากฏในกรุงรัตนโกสินทร์อีกครั้งหนึ่ง ทั้งในด้านกายภาพและด้านขนบธรรมเนียมประเพณี ซึ่งพระองค์ได้นำแบบอย่างของกรุงศรีอยุธยามาใช้ในการสร้างกรุงรัตนโกสินทร์^{*} จากข้อความข้างต้นเป็นไปได้ว่า การสร้างและการบูรณะพระอารามในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช น่าจะได้รับอิทธิพลจากรูปแบบสถาปัตยกรรมสมัยกรุงศรีอยุธยาด้วยเช่นกัน ในระยะต่อมาประเทศไทยมีความสัมพันธ์ติดต่อกับชาวจีนมากยิ่งขึ้น ชาวจีนและช่างจีนส่วนหนึ่งเข้ามาพำนักอาศัยในพระนคร ประกอบกับพระราชนิยมในศิลปะแบบจีนของพระมหากษัตริย์ไทย พระอารามในช่วงนั้นจึงได้รับเอาวิธีการสร้างอาคาร ตลอดจนการประดับตกแต่งแบบจีนเข้ามาผสมผสาน

ประเทศไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สถาปัตยกรรมวัฒนธรรมถูกกระทบด้วยปัจจัยหลายประการ ที่สำคัญคือการแผ่ขยายของวัฒนธรรม

* หม่อมราชวงศ์แฉ่งน้อย คัคคีศรี, **มรดกสถาปัตยกรรมกรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม ๑**. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงเทพ, ๒๕๓๗), หน้า ๑๓.

ตะวันตก ซึ่งทำให้สังคมไทยต้องปรับตัว เป็นผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในหลายๆ ด้าน รวมถึงพระอารามที่ถูกสถาปนาขึ้นใหม่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ได้รับผลกระทบนี้ด้วยเช่นกัน ตลอดการครองราชย์ ๕๗ ปี ตั้งแต่ปี พุทธศักราช ๒๔๑๐ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสถาปนาพระอารามขึ้นใหม่ทั้งสิ้น ๖ พระอารามด้วยกันคือ วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม วัดสันตารถปริวัตร วัดเทพศิรินทราวาส วัดนิเวศธรรมประวัติ วัดอัมพวันคณิมิตร และ วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม พระอารามทั้งหมดนี้ ถูกสร้างขึ้นในช่วงเวลาที่แตกต่างกัน มีที่ตั้งอยู่ทั้งในเขตพระนครและนอกเขตพระนคร พระอารามในแต่ละแห่งต่างก็มีรูปแบบสถาปัตยกรรมที่มีความงดงามตลอดจนแสดงออกได้ถึงความเป็นเอกลักษณ์พิเศษจากพระอารามทั้งหมดดังกล่าว ปรากฏมีพระอารามแห่งหนึ่งที่ได้ถือได้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญของพุทธศิลป์สถาปัตยกรรมคือ พระอุโบสถเจดีย์วัดอัมพวันคณิมิตร เกาะสีชัง จังหวัดชลบุรี ที่มีการผนวกการใช้งานและรูปทรงอาคารพระอุโบสถและพระเจดีย์เข้าไว้ในอาคารเดียวกัน ถือได้ว่าเป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมพุทธศิลป์แบบใหม่ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

รูปที่ ๑ วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม สถาปนาขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๑๒

รูปที่ ๒ วัดสันตนาถปริวัตร สถาปนาขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๑๔

รูปที่ ๓ วัดเทพศิรินทราวาส สถาปนาขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๑๔ (ที่มา : แฉ่งน้อย คักดีศรี, หม่อมราชวงศ์.
มรดกสถาปัตยกรรมกรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม ๒. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงเทพ, ๒๕๓๗),
หน้า ๑๐๗.)

อุโบสถเจดีย์ : พุทธศิลป์สถาปัตยกรรมรูปแบบใหม่ ๔๕
สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

รูปที่ ๔ วัดนิเวศธรรมประวัติ สถาปนาขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๒๐ (ที่มา : แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี, หม่อมราชวงศ์. มรดกสถาปัตยกรรมกรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม ๒. (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรุงเทพ, ๒๕๓๗), หน้า ๑๑๐.)

รูปที่ ๕ วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม สถาปนาขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๔๒

รูปที่ ๖ วัดอัมมวงศนิมิตร สถาปนาขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๓๕ ส่วนยอดเป็นพระเจดีย์ทรงระฆัง ส่วนฐานด้านล่างใช้งานเป็นพระอุโบสถ เรียกลักษณะอาคารซึ่งรวมอาคารอุโบสถและเจดีย์ไว้ด้วยกันนี้ว่า “อุโบสถเจดีย์”

วัดอัมมวงศนิมิตร

วัดอัมมวงศนิมิตร สร้างขึ้นตามพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยมีเนื้อความปรากฏอยู่ในราชกิจจานุเบกษา พระราชทานที่วิสุงคามสีมา วัดอัมมวงศนิมิตร ตอนหนึ่งดังนี้

...ทรงพระราชดำริที่จะสร้างพระราชวังเป็นที่ประทับในคิมหฤดู และทรงพระราชดำริที่ว่า พระอารามที่ศิศะแหลมชำรุดทรุดโทรมมาก ทรงพระราชศรัทธาจะใคร่ปฏิสังขรณ์ให้บริบูรณ์ดี แต่ทรงพระราชดำริเห็นว่า พระอารามที่ศิศะแหลมนี้ ตั้งอยู่ในที่ใกล้พระราชวัง เป็นที่เคลื่อนกล่นด้วยผู้คนไปมา ไม่เป็นที่วิเวกสถาน ควรแก่สมณะปฏิบัติ สมควรที่จะสถาปนาพระอารามในที่อื่นเปลี่ยนแทนพระอารามเดิมที่ศิศะแหลม ให้เป็นที่สุขสบายแลใหญ่ยิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อน จะได้ตั้งอยู่ถาวรสืบไปภายหน้า จึงได้เสด็จพระราชดำเนินแสวงหาภูมิสถานมาถึงที่นี่ ทรงพระราชดำริเห็นว่า เป็นรมณีย

อุโบสถเจดีย์ : พุทธศิลป์สถาปัตยกรรมรูปแบบใหม่ ๔๗
สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

สถานสมควรจะสร้างพระอารามได้...แต่ได้ทรงกำหนดที่เขต
พระอุโบสถเปนสี่มาโดยปริณทลวัดสุนนย์กลาง ๑๕ วา ๑ ศอก
วัดโดยรอบ ๒ เส้น ๙ วา พระอารามซึ่งมีเขตแดนตามที่กำหนด
มานี้ พระราชทานนามว่าวัดอัษฎางคนิมิตร...^๒

จากเอกสารทางประวัติศาสตร์การก่อสร้างพระอุโบสถเจดีย์วัดอัษฎางคนิมิตร
ยังไม่อาจระบุได้แน่ชัดถึงสถาปนิกผู้ออกแบบ แต่มีการระบุที่ชัดเจนถึงผู้ทำงาน
ก่อสร้างอาคารคือ นายโยอาคิม แกรซี (Joachim Grassi) ซึ่งเป็นช่างฝรั่งที่มีผลงาน
มากที่สุด^๓ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นไปได้ว่า นายโยอา
คิม แกรซี น่าจะทำหน้าที่เป็นทั้งสถาปนิกผู้ออกแบบ และผู้รับเหมาในคราวเดียวกัน
ดังเช่นการก่อสร้างอาคารในวัดนิเวศธรรมประวัติ และอาคารอื่นๆ ซึ่งสร้างแล้วเสร็จ
ก่อนการสร้างพระอุโบสถเจดีย์วัดอัษฎางคนิมิตร โดยนายโยอาคิม แกรซี รับงาน
ออกแบบก่อสร้างในนามบริษัท GRASSI BROTHERS & Co / Architects &
Contractors

^๓ บัณฑิต จุลาลัย, และพีรศรี โพวาทอง. เอกสารประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม
พระจุฑาธุชราชฐาน เกาะสีชัง. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๓),
หน้า ๓๔๒-๓๔๓.

^๔ พีรศรี โพวาทอง. ช่างฝรั่งในกรุงสยาม : ดินแผ่นดินพระพุทธเจ้าหลวง. (กรุงเทพฯ :
โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๗.

รูปที่ ๗ อุโบสถเจดีย์ อาคารศาสนสถานหลังเดียวที่ยังคงหลงเหลืออยู่ของวัดอัมมวงศาคุณิตร

พระอุโบสถเจดีย์ : พุทธศิลป์สถาปัตยกรรมรูปแบบใหม่

อาคารที่มีความเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา ส่วนใหญ่ล้วนถูกสร้างขึ้นภายในวัด ซึ่งอาคารเหล่านี้ต่างก็มีความแตกต่างกันทั้งด้านรูปทรงและการใช้งาน รวมทั้งการแสดงถึงความสำคัญของอาคารที่เป็นประธานของวัด ดังในสมัยสุโขทัย (รูปที่ ๘ และ ๙) และสมัยอยุธยา (รูปที่ ๑๐ และ ๑๑) ที่นิยมสร้างพระเจดีย์เป็นอาคารประธานของวัด และให้ความสำคัญกับพระวิหาร ซึ่งมีขนาดใหญ่และตั้งอยู่ในแนวแกนด้านหน้าพระเจดีย์ประธาน ส่วนในสมัยรัตนโกสินทร์ช่วงรัชกาลที่ ๑ - รัชกาลที่ ๓ อาคารพระอุโบสถ มีบทบาทแสดงถึงความสำคัญมากขึ้นทั้งในเรื่องที่ตั้ง และขนาดอาคารที่มีขนาดใหญ่กว่าพระวิหาร (รูปที่ ๑๒) กล่าวได้ว่ามีความนิยมในการสร้างพระอุโบสถเป็นอาคารประธานของวัด ในสมัยรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชนิยมในการสร้างพระเจดีย์ดังเช่นในสมัยสุโขทัย พระอารามต่างๆ ที่สถาปนาขึ้นจึงปรากฏพระเจดีย์เป็นอาคารประธาน โดยมีพระอุโบสถและพระวิหารตั้งอยู่ในแนวแกนที่มีความสัมพันธ์กัน (รูปที่ ๑๓) จากที่ได้กล่าวข้างต้นและรูปภาพประกอบ จะเห็นได้ว่าตัวอาคารทั้งพระอุโบสถ พระวิหาร และพระเจดีย์ ซึ่งเป็นอาคารสำคัญของวัด ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๑ ถึงสมัยรัชกาลที่ ๔ มีการกำหนดตำแหน่งที่ตั้งอาคารสำคัญให้มีลักษณะเป็นกลุ่มอาคารที่มีความสัมพันธ์กันทางแนวแกน โดยแยกการใช้งานและแยกตัวอาคารเป็นอิสระจากกัน

รูปที่ ๘ ภาพจำลอง พระเจดีย์ประธาน และพระวิหารในสมัยสุโขทัย ของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ แสดงให้เห็นว่าตัวอาคารถูกวางตัวให้มีความสัมพันธ์กันในแนวแกนทางนอน และรูปทรงของอาคารต่างก็เป็นอิสระแยกจากกัน (ที่มา : Santi Leksukhum and Monchan Vongjaturapat. **Historical Images, Sukhothai : World Heritage.** (Thailand : Taweewat Press Co., Ltd., 1999).)

รูปที่ ๙ ภาพจำลอง พระเจดีย์ประธาน และพระวิหารในสมัยสุโขทัย ของวัดช้างล้อม (ที่มา : Santi Leksukhum and Monchan Vongjaturapat. **Historical Images, Sukhothai : World Heritage.** (Thailand : Taweewat Press Co.,Ltd., 1999).)

รูปที่ ๑๐ ภาพจำลอง พระเจดีย์ประธาน และพระวิหารในสมัยอยุธยา ของวัดราชบูรณะ มีลักษณะเช่นเดียวกันกับสมัยสุโขทัยที่ตัวอาคารถูกวางตัวให้มีความสัมพันธ์กันในแนวแกนทางนอน และรูปทรงของอาคารต่างก็เป็นอิสระแยกจากกัน (ที่มา : Santi Leksukhum and Monchan Vongjaturapat. **Historical Images, Ayutthaya : World Heritage.** (Thailand : Taweewat Press Co., Ltd., 1999).)

รูปที่ ๑๑ ภาพจำลอง พระเจดีย์ประธาน และพระอุโบสถในสมัยอยุธยา ของวัดพระศรีสรรเพชญ์ (ที่มา : Santi Leksukhum and Monchan Vongjaturapat. **Historical Images, Ayutthaya : World Heritage.** (Thailand : Taweewat Press Co., Ltd., 1999).)

รูปที่ ๑๒ สมัยรัตนโกสินทร์ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม อาคารพระอุโบสถ พระเจดีย์ และพระวิหาร
ตัวอาคารต่างแยกเป็นอิสระต่อกัน

รูปที่ ๑๓ วัดมกุฏกษัตริยาราม พระอารามสมัยรัชกาลที่ ๔ พระวิหาร พระเจดีย์ และพระอุโบสถ
ตัวอาคารวางตัวอยู่ในแนวแกนเดียวกัน โดยมีวิหารตั้งอยู่ทางด้านหน้าพระเจดีย์ ถัดไป
ทางด้านหลังพระเจดีย์เป็นที่ตั้งของพระอุโบสถ

ลักษณะของการวางตัวอาคารพระเจดีย์ พระวิหาร พระอุโบสถ แยกออกจากกันนั้น น่าจะเป็นสิ่งที่ยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมายาวนาน เหตุผลหนึ่งซึ่งน่าจะเป็นที่มาของการวางตัวอาคารแยกเป็นอิสระต่อกัน พิจารณาตามความของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาดำรงราชานุภาพ ในหนังสือตำนานพระพุทธเจดีย์ สรุปความได้ว่า มูลเหตุของการเกิดมียัดนั้น สันนิษฐานว่าเกิดจากการที่เหล่าพุทธสาวกและฆราวาสที่เดินทางมาสักการะพระเจดีย์สังเวชนียสถานเพื่อระลึกถึงพระพุทธเจ้า ฆราวาสบางคนมีความประสงค์ที่จะทำบุญด้วยการสร้างที่อาศัยถวายพระสงฆ์ ประกอบกับพระสงฆ์ก็สมควรใจที่จะอยู่ดูแลบำรุงรักษาสังเวชนียสถานเช่นเดียวกัน จึงเป็นเหตุแห่งการเกิดมียัด จะเห็นได้ว่าการเกิดขึ้นของศาสนสถานในวัด เริ่มเกิดขึ้นจากพระเจดีย์เป็นอันดับแรก หลังจากนั้นเมื่อพระสงฆ์ได้มาพำนักจำพรรษา กุฏิจึงถูกสร้างเพื่อเป็นที่พักอาศัย ต่อเมื่อพระสงฆ์มีจำนวนมากขึ้น มีความต้องการในการทำพิธีกรรม จึงน่าจะเป็นที่มาของการสร้างอาคารต่างๆ ขึ้น เช่น อุโบสถ และวิหารเป็นต้น ดังได้กล่าวไปแล้ว พิจารณาได้ว่า ในอดีตนั้นอาคารต่างๆ ในวัดถูกสร้างขึ้นในช่วงเวลาที่ต่างกัน อาคารจึงแยกตัวเป็นอิสระจากกันตามความต้องการใช้งานและช่วงเวลาในการก่อสร้าง แม้ในเวลาต่อมา การสร้างอาคารในวัดจะถูกสร้างขึ้นพร้อมๆ กันก็ตาม แต่ก็เป็นไปได้ว่า ยังคงรักษารูปแบบที่อาคารพระเจดีย์ พระอุโบสถ และพระวิหาร เป็นอาคารซึ่งแยกอิสระจากกันเช่นเดิม

พระอุโบสถเจดีย์วัดอัมมวาทนิมิตร ตัวอาคารเป็นพระเจดีย์ทรงระฆังตั้งอยู่บนฐานสูง (รูปที่ ๑๖) ยื่นมุขทางเข้าหลังคาแบนทางด้านหน้า ถัดจากตัวอาคารเป็นลานซึ่งมีผังเป็นวงกลม (รูปที่ ๑๗) มีพนักระเบียงแสดงอาณาเขตพื้นที่โดยรอบ ระหว่างพนักระเบียงในตำแหน่งทิศทั้งแปดเป็นที่ตั้งของเสมาหิน แสดงถึงการกำหนดบริเวณที่ถูกล้อมรอบด้วยเสมาทั้งแปดนี้ให้เป็นเขตพัทธสีมา เป็นอาคารอุโบสถสามารถใช้ประกอบสังฆกรรมของพระสงฆ์ได้ ลักษณะของอาคารที่ผนวกการใช้งานและรูปทรงของทั้งอาคารพระเจดีย์และพระอุโบสถเข้าไว้ด้วยกัน เป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมรูปแบบใหม่ ซึ่งเกิดขึ้นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพราะแต่เดิมนั้นอาคารพระเจดีย์ และพระอุโบสถ ต่างมีตัวอาคารและการทำงานที่แยกจากกันชัดเจน ดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นแล้ว เมื่อพิจารณาถึงเฉพาะอาคาร พระเจดีย์ในสมัยรัตนโกสินทร์ ลักษณะของพระเจดีย์ที่มีการยกฐานสูงและมีการใช้งานภายในชั้นฐาน

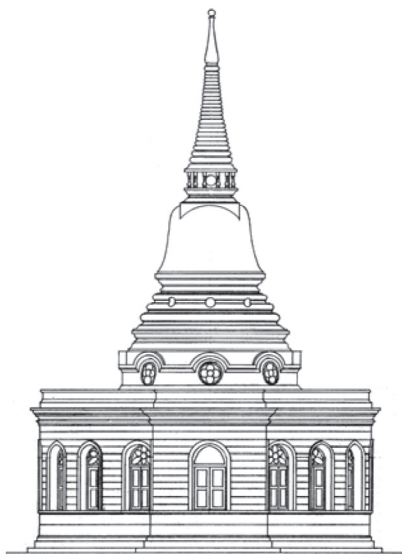
นั้นก็ปรากฏอยู่บ้าง เช่น พระเจดีย์วัดโปรดเกศเชษฐาราม (รูปที่ ๑๔) พระเจดีย์วัด
 บวรนิเวศวิหาร พระเจดีย์วัดประยุรวงศาวาส พระเจดีย์วัดปทุมวนาราม (รูปที่ ๑๕)
 แต่ก็ไม่ปรากฏพระเจดีย์แห่งใดมีการผนวกการใช้งานเป็นพระอุโบสถอยู่ด้วยกันใน
 อาคารเดียว หรือหากจะพิจารณาว่าอาคารพระอุโบสถเจดีย์วัดอัมมวงศนิมิตรนี้เป็น
 อาคารอุโบสถ แต่มีรูปทรงอาคารแบบเจดีย์ทรงระฆัง ก็กล่าวได้ว่าเป็นรูปแบบ
 สถาปัตยกรรมอุโบสถที่ยังไม่เคยปรากฏที่ใดมาก่อนเช่นเดียวกัน อย่างไรก็ตามผู้เขียน
 ไม่อาจจะระบุได้แน่ชัดว่า อุโบสถเจดีย์วัดอัมมวงศนิมิตรนั้น เป็นรูปแบบสถาปัตยกรรม
 รูปแบบใหม่ของประเทศไทย เนื่องจากอาจยังไม่มีข้อมูลละเอียดถี่ถ้วนในยุคนั้นๆ
 เพียงพอ แต่จากข้อมูลที่ได้ผู้เขียนได้ทำการศึกษาพุทธศิลปสถาปัตยกรรมในสมัยพระบาท
 สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สามารถระบุได้ว่า อุโบสถเจดีย์วัดอัมมวงศนิมิตร
 เป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมรูปแบบใหม่ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่
 หัว ดังจะแสดงการวิเคราะห์ถึงมูลเหตุของการเกิดรูปแบบสถาปัตยกรรม อุโบสถเจดีย์
 ในเนื้อความถัดไป

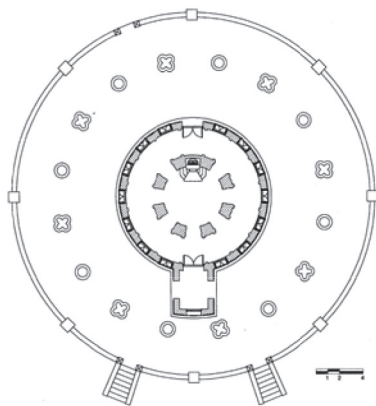
รูปที่ ๑๔ พระเจดีย์วัดโปรดเกศเชษฐาราม
 พื้นที่ด้านล่างประดิษฐานพระพุทธรูป

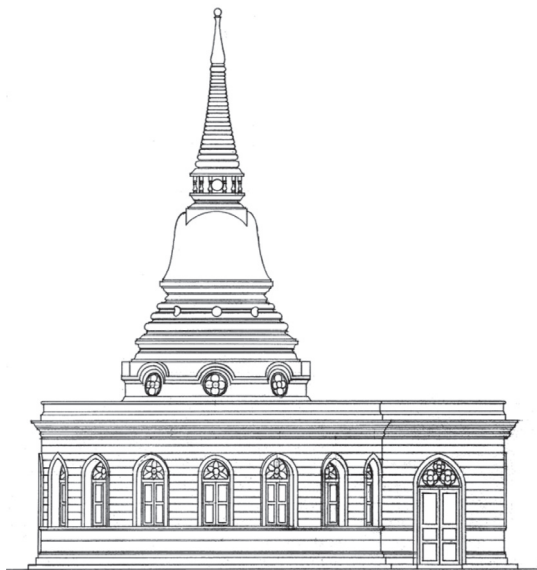
รูปที่ ๑๕ พระเจดีย์วัดปทุมวนาราม พื้นที่
 ภายในประดิษฐานพระพุทธรูป และ
 พระพุทธรูปจำลอง

รูปที่ ๑๖ รูปด้านหน้าอุโบสถเจดีย์วัดอักษาง
คณมิตร ส่วนยอดเป็นพระเจดีย์ทรง
ระฆัง ส่วนฐานเป็นพื้นที่พระอุโบสถ

รูปที่ ๑๗ ผังพื้นอุโบสถเจดีย์ พระประธาน
ประดิษฐานอยู่ในพื้นที่ใจกลางของ
อาคาร ล้อมรอบด้วยลาน และ
เสมาหิน ๘ ตำแหน่ง

รูปที่ ๑๘ รูปด้านข้างอุโบสถเจดีย์วัดอักษางคณมิตร ด้านซ้ายเป็นมุขทางเข้า

รูปที่ ๑๙ ลานโดยรอบอาคารล้อมรอบด้วยพนักและใบเสมา

รูปที่ ๒๐ เสมาหิน แสดงอาณาเขต
พัทธสีมา

รูปที่ ๒๑ พื้นที่ทำภายในอาคารด้านล่างของเจดีย์ทรง
ระฆัง

วิเคราะห์เหตุผลเหตุการณ์เกิดรูปแบบสถาปัตยกรรม อุโบสถเจดีย์

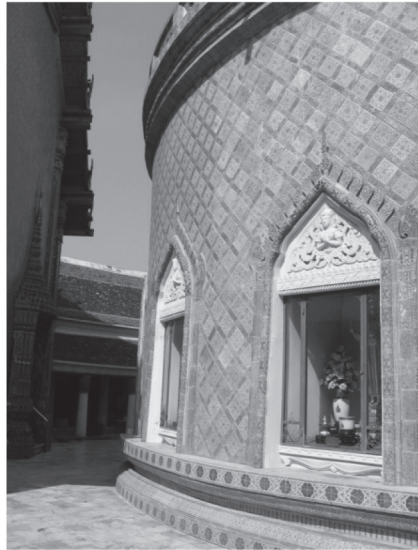
พัฒนาการของการใช้พื้นที่ภายในพระเจดีย์

พระอุโบสถเจดีย์วัดอัมพวันคณิมิตร ถึงแม้จะมีการใช้งานภายในเป็นพระอุโบสถ แต่รูปทรงของอาคารที่ปรากฏนั้น อยู่ในลักษณะของอาคารพระเจดีย์เป็นสำคัญ เมื่อพิจารณาถึงพระเจดีย์ซึ่งมีการใช้งานภายในที่ถูกสร้างขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๓ แห่งประกอบด้วย พระเจดีย์วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม (รูปที่ ๒๒) พระเจดีย์วัดศรีสุริยวงศาราม (รูปที่ ๒๕) และพระเจดีย์วัดอัมพวันคณิมิตร (รูปที่ ๒๖) พอที่จะสรุปได้ว่า พระเจดีย์ในสมัยพระบาทสมเด็จพระ

พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นมีความนิยมในการยกฐานสูง โดยที่พระเจดีย์วัดศรีสุริยวงศาราม ในชั้นฐานมีการใช้งานเฉพาะส่วนระเบียงเสาลอย ซึ่งก็เป็นพื้นที่ขนาดเล็กเพียงพอที่จะประดิษฐานพระพุทธรูปเท่านั้น ส่วนพระเจดีย์วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม ส่วนฐานเจาะช่องเป็นประตูทางเข้าออก ๒ ด้าน ผนังส่วนที่เหลือเจาะเป็นช่องสำหรับประดิษฐานพระพุทธรูป (รูปที่ ๒๓) พื้นที่ด้านในเป็นที่ว่างขนาดใหญ่ตามรูปทรงของพระเจดีย์ ประดิษฐานพระพุทธรูปในตำแหน่งศูนย์กลางของพื้นที่ (รูปที่ ๒๔) พื้นที่ส่วนที่เหลือเป็นที่ว่างไม่แสดงการใช้สอยที่ชัดเจน สำหรับพระเจดีย์วัดอัมฤงคณมิตร พื้นที่ในชั้นฐานถูกกำหนดชัดเจนให้เป็นพื้นที่ใช้งานอย่างอาคารอุโบสถ มีการเจาะช่องหน้าต่างโดยรอบ เพื่อต่อการใช้งานภายในซึ่งต้องการแสงสว่างและการระบายอากาศ เมื่อพิจารณาถึงพระเจดีย์ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทั้ง ๓ แห่งนี้ อาจกล่าวได้ว่าพระเจดีย์วัดอัมฤงคณมิตร นอกจากจะเป็นสถาปัตยกรรมพระอุโบสถเจดีย์แห่งแรกในรัชกาลแล้ว ยังแสดงถึงพัฒนาการของการใช้พื้นที่ในชั้นฐานพระเจดีย์ ที่ได้แก้ปัญหาทางด้านสถาปัตยกรรมให้มีประสิทธิภาพและเหมาะสมในการใช้งานอีกด้วย

รูปที่ ๒๒ พระเจดีย์วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม

รูปที่ ๒๓ พระเจดีย์วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม
ผนังชั้นฐานไม่ได้เจาะทะลุถึงภายใน เว้น
เป็นช่องสำหรับประดิษฐานพระพุทธรูป

รูปที่ ๒๔ พระเจดีย์วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม ภายในชั้นฐานประดิษฐานพระพุทธรูป สภาพภายในมีแสงค่อนข้างน้อย และชื้น

รูปที่ ๒๕ พระเจดีย์วัดศรีสุริยวงศาธรรมิกราช พื้นที่ชั้นฐานทำเป็นระเบียงเส้า และประดิษฐานพระพุทธรูป

รูปที่ ๒๖ พระอุโบสถเจดีย์วัดอัมพวันนาคนิมิตร

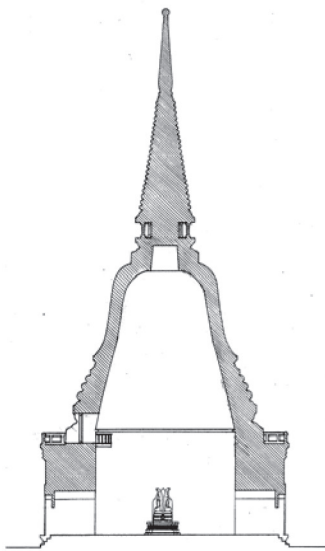

รูปที่ ๒๗ ฐานพระอุโบสถเจดีย์วัดอัมพวันนาคนิมิตร เจาะเป็นช่องประตูหน้าต่างโดยรอบ

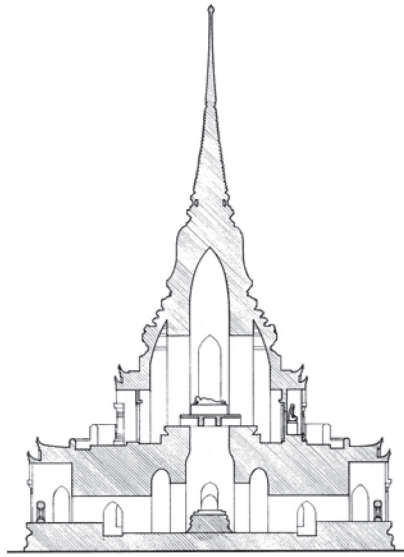

รูปที่ ๒๘ ภายในอุโบสถพระเจดีย์วัดอัมพวันนาคนิมิตร มีสภาพแสงที่เพียงพอต่อการใช้งาน และสามารถระบายอากาศได้ดี

ปัจจัยที่มีส่วนช่วยส่งเสริมให้การใช้พื้นที่ภายในชั้นฐานนั้นมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นปัจจัยหนึ่งคือ โครงสร้างของอาคาร ซึ่งเป็นผลมาจากการรับเอาวิทยาการการก่อสร้างแบบตะวันตกมาใช้ในงานก่อสร้าง ซึ่งมีความก้าวหน้ากว่าการก่อสร้างของไทยในสมัยนั้น การนำโครงสร้างอาคารแบบตะวันตกเข้ามาประยุกต์ใช้กับงานพุทธศิลป์สถาปัตยกรรม ได้เข้ามาช่วยลดปัญหาที่เกิดจากข้อจำกัดของโครงสร้างผนังรับน้ำหนักแบบเดิมของไทยได้เป็นอย่างดี เนื่องจากการก่อสร้างพระเจดีย์ ซึ่งมีการยกฐานสูง น้ำหนักมวลจำนวนมากขององค์พระเจดีย์ที่เทินอยู่ด้านบน นั้นจะต้องถูกถ่ายลงมาที่ชั้นฐานทั้งหมด ดังนั้นจะเห็นได้ว่าผนังในชั้นฐานที่เป็นโครงสร้างแบบผนังรับน้ำหนักนั้น จะมีความหนามาก เพราะต้องต้านแรงที่กระทำจากทางด้านข้าง อย่างเช่นพระเจดีย์วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม (รูปที่ ๒๙) วิธีในการออกแบบโครงสร้างเพื่อช่วยรับน้ำหนักอีกวิธีหนึ่ง คือการทำช่องโค้ง (Arch) จำนวนมากเพื่อช่วยถ่ายน้ำหนัก อย่างเช่น พระเจดีย์วัดปทุมวนาราม (รูปที่ ๓๐) จากลักษณะทางโครงสร้างผนังรับน้ำหนักแบบเดิมนั้น ทำให้เกิดข้อจำกัดในการทำช่องเปิดที่ผนังเป็นประตูหน้าต่างให้กับอาคาร เพราะการเจาะช่องเปิดขนาดใหญ่หรือมีจำนวนมาก จะมีผลต่อการรับและถ่ายน้ำหนักของอาคารทั้งหมด และจากข้อจำกัดดังกล่าว ส่งผลให้ไม่สามารถเจาะช่องเปิด หรือสามารถทำได้เพียงเล็กน้อยเท่านั้น เมื่อไม่มีช่องเปิดหรือมีเพียงจำนวนน้อย แสงสว่างที่จะเข้าสู่ภายในพระเจดีย์ก็น้อยลงด้วย ส่งผลต่อการระบายอากาศซึ่งต้องการช่องทางที่จะทำให้อากาศสามารถเคลื่อนที่หมุนเวียนได้ และเมื่อไม่สามารถระบายอากาศได้ดี จึงเกิดความชื้นสะสมขึ้นภายในพระเจดีย์จึงขาดประสิทธิภาพทั้งทางด้านสภาพแสงและสภาพอากาศ ทำให้ไม่เอื้อต่อการใช้พื้นที่ภายในเพื่อทำกิจกรรมเท่าใดนัก

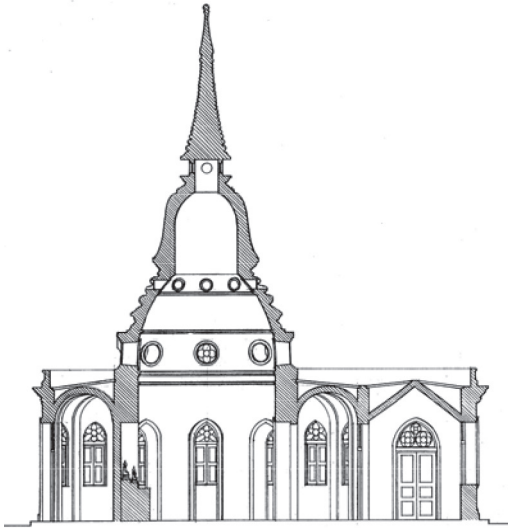
รูปที่ ๒๙ รูปตัดพระเจดีย์วัดราชบพิธสถิต
มหาสีมาราม ผนังที่ชั้นฐานหนา
ประมาณ ๔ เมตร

รูปที่ ๓๐ รูปตัดพระเจดีย์วัดปทุมวนาราม ผนัง
ที่ชั้นฐานมีความหนา และทำเป็นช่อง
โค้ง (Arch) เพื่อช่วยรับน้ำหนัก

พระอุโบสถเจดีย์วัดอัมมวงศกนิมิตร ได้นำวิทยาการโครงสร้างอย่างตะวันตก (รูปที่ ๓๑) เข้ามาผนวกกับรูปทรงพระเจดีย์แบบไทย ความเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้อย่างชัดเจนคือ ผนังของอาคารทั้งส่วนเจดีย์องค์ระฆัง และส่วนชั้นฐานนั้นมีความหนาที่น้อยมาก เมื่อเทียบกับความหนาของผนังรับน้ำหนักแบบเดิม ซึ่งส่วนที่ออกแบบมาเพื่อช่วยรับน้ำหนักของพระเจดีย์วัดอัมมวงศกนิมิตรนี้คือ ผนังในส่วนชั้นฐาน ซึ่งแยกออกเป็น ๒ ส่วน คือผนังชั้นใน และผนังชั้นนอก ผนังชั้นในทำหน้าที่รับน้ำหนักจากองค์เจดีย์ด้านบนโดยตรง ผนังชั้นนอกเป็นโครงสร้าง Arch โค้ง ช่วยรับแรงจากผนังจากผนังชั้นในอีกทอดหนึ่ง ซึ่งมีเหล็กเส้นช่วยรับแรงดึง ยึดระหว่างผนังชั้นนอกและผนังชั้นในไว้ด้วยกัน เมื่อผนังขององค์ระฆังเจดีย์ด้านบนมีความหนาน้อย น้ำหนักในส่วนนี้ก็จะถ่ายลงสู่โครงสร้างชั้นฐานด้านล่างจึงลดลงไปด้วย เมื่อเป็นเช่นนี้จึงทำให้ผนังด้านข้างไม่จำเป็นต้องมีความหนาดังเช่นผนังรับน้ำหนักแบบเดิม ผนวกกับการใช้เหล็กเส้นมาเสริมช่วยในการรับแรงอีกทางหนึ่งด้วย ส่งผลให้ผนังในส่วนนี้สามารถ

เจาะเป็นช่องหน้าต่างและช่องประตูได้โดยรอบ อันเป็นผลดียิ่งต่อการใช้งาน กิจกรรมภายในซึ่งต้องการแสงสว่าง และการระบายอากาศ เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบกับการใช้งานพระเจดีย์ก่อนหน้านี จะเห็นว่าการใช้งานภายในชั้นฐานนั้นไม่ได้ถูกเน้นให้มีความสำคัญ เนื่องด้วยข้อจำกัดที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้น ต่างจากพระอุโบสถเจดีย์ วัดอัมพวันคณิมิตร ที่ออกแบบโครงสร้างเพื่อมาแก้ไขข้อจำกัดที่เกิดขึ้น ทำให้สามารถผนวกการใช้งานอุโบสถ ซึ่งถือว่าเป็นส่วนที่สำคัญมากส่วนหนึ่งของวัด เข้ามาผนวกอยู่ในชั้นฐานของอาคารได้

รูปที่ ๓๑ รูปตัดพระอุโบสถเจดีย์วัดอัมพวันคณิมิตร มีโครงสร้าง Arch โค้งช่วยรับแรงทางด้านข้าง ทำให้ผนังอาคารมีความหนาลดลง

รูปที่ ๓๒ เหล็กเส้นช่วยรับแรงดึงที่ยึด อยู่ระหว่างผนังชั้นในและผนังชั้นนอก

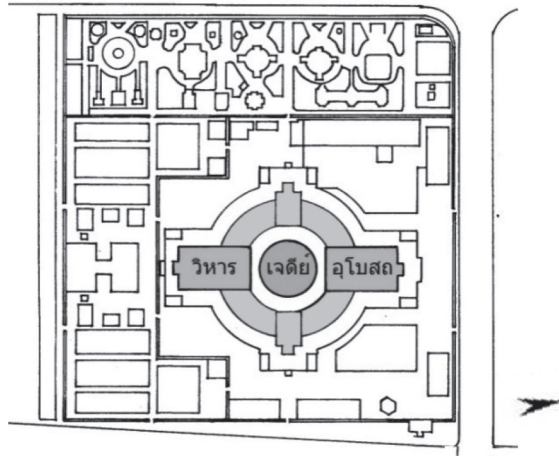
พัฒนาการของการผนวกอาคารอุโบสถและเจดีย์ไว้เป็นอาคารเดียวกัน

การผนวกอาคารอุโบสถและเจดีย์ไว้เป็นอาคารเดียวกัน อย่างพระอุโบสถเจดีย์วัดอัมพวันคณิมิตร ซึ่งเป็นอาคารซึ่งถูกก่อสร้างขึ้นในช่วงปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น มีความเป็นไปได้หรือไม่ว่าอาจมีความพยายามที่จะผนวกอาคารอุโบสถและเจดีย์เข้าไว้ด้วยกันก่อนหน้าการสร้างพระอุโบสถเจดีย์วัดอัมพวันคณิมิตร

เมื่อพิจารณาพระอารามที่ถูกสถาปนาขึ้นโดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก่อนการสถาปนาวัดอัมพวันคีรีมิตร์นั้นประกอบด้วย วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม วัดสันตารถปริวรรต วัดเทพศิรินทราวาส และวัดนิเวศธรรมประวัติ พระอารามที่มีลักษณะของการผนวกการใช้งานอุโบสถและเจดีย์เข้าไว้ด้วยกันปรากฏใน ๒ พระอารามด้วยกันคือ **วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม** และ **วัดนิเวศธรรมประวัติ**

๒.๑ วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม สถาปนาขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๑๒ เป็นพระอารามแรกในรัชกาล การระบุว่าวัดราชบพิธสถิตมหาสีมารามนี้ มีการผนวกการใช้งานอุโบสถและเจดีย์เข้าไว้ด้วยกันนั้น ด้วยเหตุว่า วัดราชบพิธสถิตมหาสีมารามผูกพัทธสีมาขึ้นที่กำแพงล้อมรอบเขตวัดไว้ทั้งหมด ดังนั้นพื้นที่ภายในกำแพงวัดทั้งหมดจึงเป็นพื้นที่ที่สามารถทำสังฆกรรมได้ ซึ่งรวมถึงพื้นที่ในชั้นฐานพระเจดีย์ด้วย จึงอาจกล่าวได้ว่าพื้นที่ในชั้นฐานของพระเจดีย์สามารถใช้งานอย่างอุโบสถ แต่จากการใช้งานอาคารของวัดทั้งในอดีตและปัจจุบัน พื้นที่ที่ใช้ในการทำสังฆกรรม อยู่ที่อาคารด้านทิศเหนือของพระเจดีย์ และเรียกอาคารนั้นเป็นพระอุโบสถของวัด (รูปที่ ๓๓) และเมื่อพิจารณาประกอบกับลักษณะทางกายภาพที่ปรากฏในพื้นที่ชั้นฐานของพระเจดีย์แล้ว จะเห็นได้ว่าลักษณะพื้นที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการใช้งานอย่างอุโบสถซึ่งเป็นส่วนสำคัญของวัดและต้องใช้งานเป็นประจำ เพราะพื้นที่ขนาดใหญ่ภายในถูกล้อมด้วยผนังซึ่งมีช่องเปิดเพียงประตู ๒ ตำแหน่งเท่านั้น ความสามารถในการนำเอาแสงธรรมชาติเข้ามาในอาคารเพื่อการใช้งาน และความสามารถในการระบายอากาศ จึงไม่มีประสิทธิภาพเพียงพอ

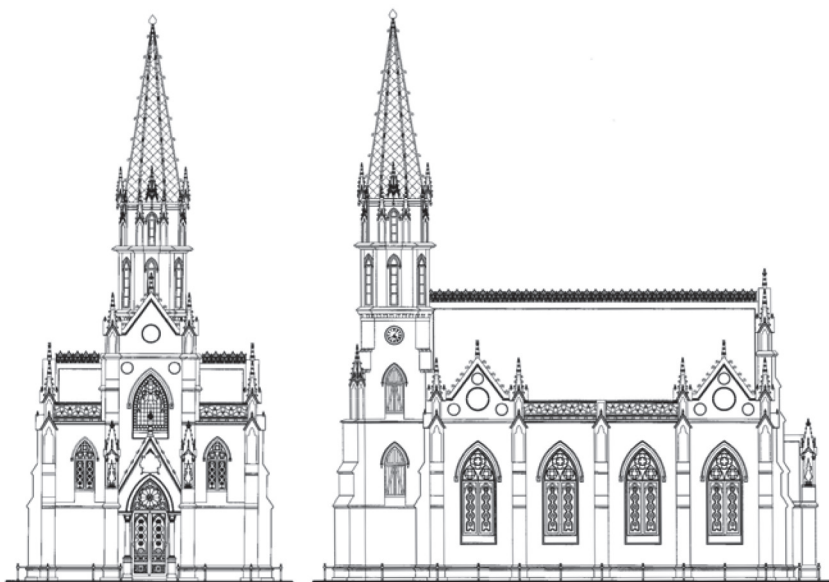
พื้นที่ในชั้นฐานของพระเจดีย์วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม ถึงแม้จะสามารถใช้ทำสังฆกรรมได้ตามบทบัญญัติ แต่เมื่อพิจารณาถึงความประสงค์ในการใช้งานที่แท้จริง การทำสังฆกรรมจะเกิดขึ้นในอาคารอีกหลังหนึ่ง ดังนั้น **การผนวกอาคารอุโบสถและเจดีย์ไว้เป็นอาคารเดียวกันของวัดราชบพิธสถิตมหาสีมารามนี้ ตามความเห็นของผู้เขียนจึงเป็นลักษณะที่เกิดขึ้นแต่เพียงหลักการ มิได้มีความประสงค์จะผนวกไว้เป็นอาคารเดียวกันแต่อย่างใด**

รูปที่ ๓๓ ผังวัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม แสดงตำแหน่งอุโบสถ เจดีย์ และวิหาร
ที่มา: สุดจิต สนั่นไหว. การศึกษาเรื่องการออกแบบสถาปัตยกรรมวัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม.
(กรุงเทพฯ: บริษัทการพิคอาร์ต ๒๘ จำกัด, ๒๕๕๑).

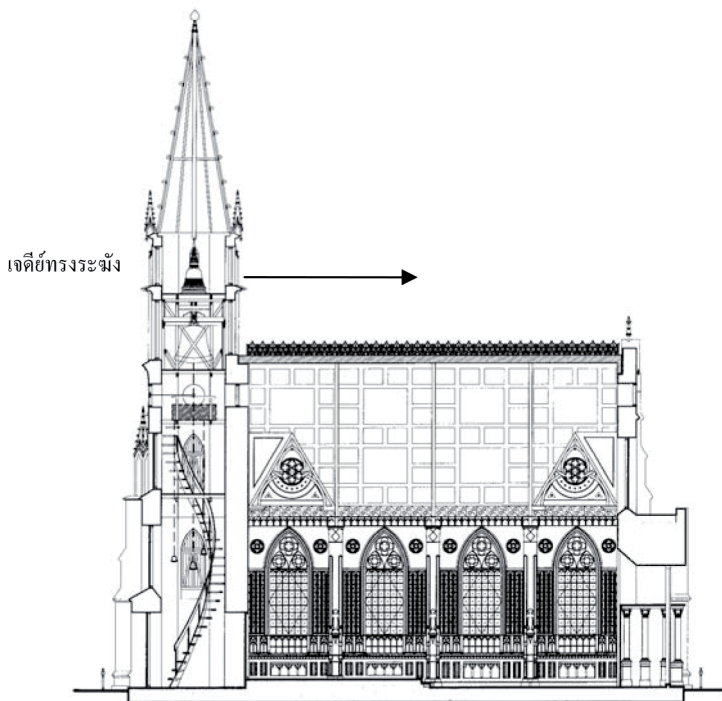
๒.๒ วัดนิเวศธรรมประวัติ สถาปนาขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๒๐ สถาปนิกผู้ออกแบบคือ นายโยอาคิม แกรซี (Joachim Grassi) พระอุโบสถ (รูปที่ ๓๔) มีรูปแบบสถาปัตยกรรมอย่างโกธิค (Gothic) ด้วยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระประสงค์จะทรงบูชาพระพุทธศาสนาด้วยของแปลก และเพื่อให้อาณาประชาราษฎร์ทั้งปวงชมเล่นเป็นของประหลาด จึงพระราชดำริให้สร้างพระอุโบสถเป็นอย่างสถาปัตยกรรมตะวันตก ไข่จะมีพระราชหฤทัยเลื่อมใสนับถือศาสนาอื่นนอกจากพระพุทธศาสนานั้นก็หาไม่ได้^๕

^๕ สมชาย พิศัยฐานสุนทร. **วัดนิเวศธรรมประวัติ**. (พระนครศรีอยุธยา : โรงพิมพ์เทียนวัฒนา, ๒๕๒๘), หน้า ๕.

รูปที่ ๓๔ รูปด้านหน้า และรูปด้านข้างพระอุโบสถวัดนิเวศธรรมประวัติ มีลักษณะอาคารอย่างตะวันตก
ที่มา: วโรภาสน์ วงศ์จตุรภัทร, มนัชญา วาก์วิศุทธิ์, จมร ปรปักษ์ประลัย และสุรยุทธ วิริยะดำรงค์.
ลายเส้นโบราณ วัดนิเวศธรรมประวัติราชวรวิหาร. (ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์), ๒๕๕๓.

เมื่อพิจารณาจากรูปทรงสถาปัตยกรรมภายนอกแล้ว เป็นการยากที่จะระบุได้ว่าพระอุโบสถหลังนี้มีความพยายามในการผนวกการใช้งานของอาคารอุโบสถและเจดีย์ไว้ด้วยกัน ด้วยเพราะลักษณะภายนอกนั้นไม่ปรากฏรูปทรงของอาคารพระเจดีย์แต่อย่างใด อาคารในส่วนหน้าทำหน้าที่เป็นมุขทางเข้าและห้องโถงใหญ่ ใช้งานอย่างพระอุโบสถในพุทธศาสนา มีพระพุทธรูปเป็นประธาน อาคารส่วนหลังเป็นหอสูงมียอดแหลม ตอนล่างใช้งานเป็นหอระฆัง ในส่วนยอดของหอสูงนี้ ภายในเป็นที่ประดิษฐานพระเจดีย์ทรงระฆังขนาดเล็ก (รูปที่ ๓๕)

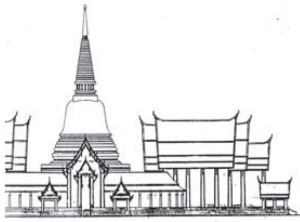

รูปที่ ๓๕ รูปตัดอาคาร แสดงส่วนหอสูงด้านบนภายในประดิษฐานพระเจดีย์ทรงระฆังขนาดเล็ก
ที่มา: วโรภาสน์ วงศ์จตุรภัทร, มนัญญา วาจกวิศุทธิ์, จมร ปรัชษ์ประลัย และสุรยุทธ วิริยะดำรงค์.
ลายเส้นโบราณ วัดนิเวศธรรมประวัติราชวรวิหาร.
(ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์), ๒๕๕๓.

การประดิษฐานพระเจดีย์ขนาดเล็กไว้ในอาคารหอสูงนั้น อาจวิเคราะห์ได้ว่าผู้ออกแบบได้วางแผนให้อาคารหอสูงที่มียอดแหลมนั้นประหนึ่งเป็นพระเจดีย์อย่างในพุทธศาสนา และถ้าพิจารณาอาคารหอสูงนั้นเปรียบเสมือนพระเจดีย์ ความน่าสนใจอีกประการหนึ่งคือ ที่ตั้งของพระอุโบสถและพระเจดีย์วัดนิเวศธรรมประวัตินี้ ส่วนอาคารพระอุโบสถนั้นเชื่อมต่อโดยตรงกับพระเจดีย์ ซึ่งแตกต่างจากลักษณะที่ตั้งของอุโบสถและเจดีย์ที่ปรากฏทั่วไปที่ตัวอาคารแยกเป็นอิสระจากกัน

ด้วยพระปรีชาสามารถในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงเล็งเห็นว่า ประเทศไทยมีความจำเป็นต้องอาศัยความรู้ทางการก่อสร้างและวิทยาการรูปแบบใหม่จากตะวันตก^๕ ช่างชาวตะวันตกจึงได้เข้ามามีส่วนอย่างมากในวงการก่อสร้าง ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งในรูปแบบและการใช้สอยอาคาร ผลลัพธ์หนึ่งซึ่งอาจจะเกิดขึ้นในพุทธศิลปสถาปัตยกรรมจากการเปลี่ยนแปลงนี้ คือ ตำแหน่งที่ตั้งของอาคารอุโบสถและเจดีย์ ซึ่งปกติแล้วนั้น ตัวอาคารจะแยกจากกันเป็นอิสระ แต่ในวัดนิเวศธรรมประวัติ ได้แสดงให้เห็นว่าอาคารอุโบสถและเจดีย์สามารถตั้งประชิดติดกันได้ สำหรับวัดอัมพวันคีรีมิตรแสดงให้เห็นถึงความผสมกลมกลืนและเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของอาคารเจดีย์และอุโบสถ เมื่อพิจารณาถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น พระอุโบสถเจดีย์วัดอัมพวันคีรีมิตรจึงอาจจะเป็นพัฒนาการที่ต่อเนื่องของพุทธศิลปสถาปัตยกรรมในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในการพยายามผนวกอาคารพระเจดีย์และอุโบสถเข้าไว้เป็นอาคารหลังเดียวกัน (รูปที่ ๓๖)

^๕ หม่อมราชวงศ์. แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี มรดกสถาปัตยกรรมกรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม ๒.

วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม

เจดีย์

อุโบสถ

เจดีย์และอุโบสถแยกจากกัน

วัดนิเวศธรรมประวัติ

เจดีย์

อุโบสถ

เจดีย์และอุโบสถติดกัน

วัดช้างกลางคันทิมา

เจดีย์

อุโบสถ

เจดีย์และอุโบสถซ้อนกัน

รูปที่ ๓๖ ลายเส้นและสัญลักษณ์ แสดงการวิเคราะห์พัฒนาการการผสมนารูปทรงอาคารเจดีย์และอุโบสถ

ที่มาลายเส้น: สุตจิต สนั่นไหว. การศึกษาเรื่องการออกแบบสถาปัตยกรรมวัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม. (กรุงเทพฯ: บริษัทการพิมพ์อาร์ต ๒๘ จำกัด, ๒๕๔๑).

ที่มาลายเส้น: วโรภาส วงศ์จตุรภัทร, มนัญญา วาจกวิศุทธิ์, จมร ปรีกษ์ประลัย และสุรยุทธ วิริยะดำรงศ์. ลายเส้นโบราณ วัดนิเวศธรรมประวัติราชวรวิหาร. (ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์), ๒๕๕๓.

การนำลักษณะการผสมผสานรูปทรงและการใช้งานอาคารไปประยุกต์ใช้ ในการออกแบบสถาปัตยกรรมไทยในปัจจุบัน

ปัจจัยซึ่งส่งผลต่อการออกแบบและการก่อสร้างอาคารในปัจจุบันมีหลายประการด้วยกัน ปัจจัยด้านราคาค่าก่อสร้างก็เป็นปัจจัยสำคัญปัจจัยหนึ่งในการพิจารณาก่อสร้างอาคาร เนื่องจากในปัจจุบันมีข้อจำกัดในการเลือกที่ดินมากขึ้น ทั้งด้านขนาดและราคาของที่ดิน การสร้างอาคารจึงมักจะออกแบบให้สามารถใช้ประโยชน์ของที่ดินได้อย่างคุ้มค่า แนวโน้มของอาคารซึ่งออกแบบและสร้างขึ้นในพื้นที่อันจำกัด จึงมีความพยายามออกแบบให้มีพื้นที่ใช้สอยให้มากขึ้นโดยการซ้อนชั้นอาคารขึ้นไปในทางตั้งเพื่อประโยชน์สูงสุดในด้านธุรกิจ

สำหรับอาคารทางพุทธศาสนา โดยส่วนใหญ่แล้วมิได้ประสบปัญหาด้านขนาดของที่ดิน และไม่มีปัจจัยเกี่ยวพันด้านผลลัพธ์ทางธุรกิจ แต่สำหรับวัดบางแห่งที่มีความจำเป็นต้องสร้างอาคารขึ้นใหม่ในพื้นที่ที่จำกัด หรือต้องการพื้นที่ใช้งานอาคารที่เพิ่มมากขึ้น รูปแบบสถาปัตยกรรมพระอุโบสถเจดีย์วัดอัมพวันคณมิตร สถาปัตยกรรมที่ถูกสร้างขึ้นมาตั้งแต่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงเป็นตัวอย่างอาคารที่ดีตัวอย่างหนึ่ง สามารถนำมาปรับใช้ให้เหมาะสมกับความต้องการในรูปแบบการใช้งานซ้อนชั้น ซึ่งในปัจจุบันข้อจำกัดทางด้านโครงสร้างอาคารลดลงไปเป็นอย่างมาก การออกแบบพื้นที่ที่กว้างขวางและมีการซ้อนชั้นมากขึ้นโดยใช้การสัญจรทางตั้งด้วยบันไดหรือลิฟท์เพื่อเชื่อมต่อการใช้งานในแต่ละชั้นก็ได้เป็นอุปสรรคแต่อย่างใด อย่างไรก็ตามการออกแบบอาคารทางพุทธศาสนานั้นไม่สามารถจะให้ความสำคัญแต่เพียงความคุ้มค่าในการใช้พื้นที่เท่านั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องพิจารณาถึงความเหมาะสมในด้านรูปแบบสถาปัตยกรรม ทรวดทรงอาคารที่สวยงามมีสุนทรียภาพด้วยเช่นกัน

การออกแบบพุทธศิลปสถาปัตยกรรมในปัจจุบัน สิ่งที่จะต้องปฏิบัติควบคู่กันไป คือการออกแบบก่อสร้างอาคารที่ยังคงรักษารูปแบบสถาปัตยกรรมไทยประเพณีดั้งเดิมประการหนึ่ง และการคิดออกแบบพัฒนาให้เจริญก้าวหน้าไปอีกประการหนึ่งเพื่อที่จะดำรงรักษาพุทธศิลปสถาปัตยกรรม สถาปัตยกรรมซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของชาติไทยให้คงอยู่ต่อไป ในบริบทของสังคมปัจจุบัน

รูปที่ ๓๗ พระมหาธาตุเจดีย์ภักติประกาศ จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ผนวกอาคารเจดีย์ อุโบสถ วิหาร และระบียงคต ไว้ในอาคารหลังเดียว

รูปที่ ๓๘ ภูริทัตเจดีย์ จังหวัดปทุมธานี ชั้นบนประดิษฐานพระพุทธรูปทรงเครื่องพระบรมสารีริกธาตุ ชั้นล่างใช้งานเป็นวิหาร

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าฟ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. **ตำนานพระพุทธเจดีย์**.
กรุงเทพฯ : พิมพ์ ณ พรินทร์ตัง เซ็นเตอร์ จำกัด, ๒๕๔๕.
- บัณฑิต จุลาลัย, ศาสตราจารย์ ดร. และพิรศรี โพวาทอง. **เอกสารประวัติศาสตร์
สถาปัตยกรรม พระจุลธาตุราชฐาน เกาะสีซัง**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่ง
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๓.
- แน่นน้อย ศักดิ์ศรี, มร.ว.. **มรดกสถาปัตยกรรมกรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม ๑**. กรุงเทพฯ:
โรงพิมพ์กรุงเทพ, ๒๕๓๗.
- แน่นน้อย ศักดิ์ศรี, มร.ว.. **มรดกสถาปัตยกรรมกรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม ๒**. กรุงเทพฯ:
โรงพิมพ์กรุงเทพ, ๒๕๓๗.
- พิรศรี โพวาทอง. **ช่างฝรั่งในกรุงสยาม : ดินแดนดินพระพุทธรเจ้าหลวง**. กรุงเทพฯ:
โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘.
- วโรภาส วงศ์จตุรภัทร, มนชญา วาจกวิศุทธิ์, จมร ประักษ์ประลัย และสุรยุทธ
วิริยะดำรงค์. **ลายเส้นโบราณ วัฒนธรรมประวัติศาสตร์ชาววิหาร**.
ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์, ๒๕๕๓.
- วิจิตร เจริญภัคตร์, **ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมตะวันตก : คริสเตียนตอนต้นถึง
สมัยใหม่**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓.
- สมชาย พิเศษฐ์กุนสุนทร. **วัฒนธรรมประวัติ**. พระนครศรีอยุธยา : โรงพิมพ์
เทียนวัฒนา, ๒๕๒๘.
- สุดจิต สนั่นไหว. **การศึกษาเรื่องการออกแบบสถาปัตยกรรมวัดราชบพิธสถิตมหา
สีมาราม**. กรุงเทพฯ: การพิคอาร์ต ๒๘ จำกัด, ๒๕๔๑.

ภาษาอังกฤษ

- Rolf Toman. **The Art of Gothic : Architecture, Sculpture, Painting**.
Germany : Neue Stalling, Oldenburg, 1999.

Santi Leksukhum and Monchan Vongjaturapat. **Historical Images, Ayutthaya : World Heritage.** Thailand : Taweewat Press Co., Ltd., 1999.

Santi Leksukhum and Monchan Vongjaturapat. **Historical Images, Sukhothai: World Heritage.** Thailand : Taweewat Press Co., Ltd., 1999.